

ՄՂԵՐԴԻ ԵՎ ՇՐՁԱԿԱ ԳՅՈՒՂԵՐԻ ՀԱՅ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ
ԳԱՆԳԱՏ-ԽՆԴՐԱԳՐԵՐԸ ՔՈՒՐԴ ՑԵՂԱՊԵՏԵՐԻ ԵՎ ՇԵՑԽԵՐԻ
ՀԱԼԱՍՏԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ

Բանալի բառեր – Սղերդ, Բիթլիսի նահանգ, Օսմանյան կայսրություն, Սահմանադրություն, հայաբնակ գավառներ, քուրդ ցեղապետեր, դատարան, սեփականության իրավունք, գաղթ

XIX դ. երկրորդ կեսից թուրքական իշխանությունները սկսեցին հայկական բնակավայրերում նպատակաուղղված բնակեցնել քրդերի և այլ մուսուլման ցեղերի: Քրդական ցեղերի զանգվածային մուտքն Օսմանյան կայսրության հայաբնակ գավառներ աղետալի հետևանքներ ունեցավ տեղի հայության համար: Քրդական վայրագություններից խուսափելու համար բազմաթիվ հայեր, թողնելով ունեցվածքը, ստիպված էին լքել բնակավայրերը, իսկ տեղում մնացողները ստիպված էին ցեղապետերին վճարել տարեկան մեծ տուրք, այլապես դատապարտված էին ոչնչացման: Կառավարության որդեգրած քաղաքականությունից քաջալերված քրդերը ձեռք էին բերում հայերի լքած գույքը և տները, կեղծ փաստաթղթերով օրինականացնում նրանց սեփականությունը:

Այդուհանդերձ, գաղթած հայերը, հավատալով 1876 թ. սահմանադրությանը, վերադառնում էին իրենց բնակավայրերը և դիմում կառավարությանը՝ ապացուցելու և վերականգնելու իրենց նախկին իրավունքները, ինչի համար պահանջվում էին տարիներ¹:

Բիթլիսի նահանգի համանուն սանջակի կենտրոն Սղերդի բնակչության մեծամասնությունը XX դ. սկզբին մուսուլմաններ էին, ուստի թե՞ քաղաքի և թե՞ շրջակա գյուղերի հայերը կատարելապես ստրկացված վիճակում էին քրդերի կողմից, թեև մինչ այդ այստեղ քանակապես գերիշխող էին հայերը և այլ քրիստոնյաներ²:

Քրդախառն հայկական գավառներում ամենօրյա սպանությունները սովորական երևույթ էին: Դատարանը կամ գափթիկները³ ամենևին չէին հետաքրքրվում ո՞չ սպանողի և ո՞չ էլ սպանվողի ինքնությամբ, քանի որ հանցա-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 412, ց. 1, գ. 1860, թ. 1 շրջ.:

² Տե՛ս **Բաղայան Գ.**, Արևմտյան Հայաստանի պատմաժողովրդագրական նկարագիրը Մեծ Եղեռնի նախօրեին // «ՎԷՆ», 2016, թիվ 3, 4, էջ XIII, XIX:

³ «Zaptiye» թուրքերեն նշանակում է ոստիկանություն, ոստիկան, ժանդարմ:

գործները բոլոր դեպքերում քուրդ ու թուրք աղաներ էին¹: Քրիստոնյային սպանած մուսուլմանն անպատիժ էր մնում. սկզբում մի որևէ հյուպատոսի պահանջով նրան բանտարկում էին, իսկ մի քանի օր անց ազատ էին արձակում²:

Հայերի քաղաքական իրավագրվածությունը շատ վատ հետևանքներ էր ունենում: Մոլեռանդ մուսուլմանները քրիստոնյա հպատակներին անարգում էին, վիրավորում, թալանում և անպատիժ հեռանում³: Թեև «Թանգիմաթը» խոստանում էր հպատակների «իրավահավասարություն» դատարանում, սակայն իսլամի օրենքներով հայ և քրիստոնյա մյուս ժողովուրդները գրկված էին վկայության իրավունքից, ինչն աղետալի հետևանքներ էր ունենում նրանց համար:

1915 թ. մայիսին Սդերդի հայությունը բնաջնջվեց:

Ստորև հրապարակում ենք 1910 թ. դեկտեմբերին Արշակ Սաֆրաստյանի կազմած ձեռագիր «Տեղեկագրից» հատվածներ, որոնք ամփոփում են Սդերդի և շրջակա գյուղերի հայ բնակչության գանգատ-խնդրագրերը քուրդ ցեղապետերից կրած հալածանքների վերաբերյալ: Դրանք Օսմանյան կայսրությունում հայերի հարկման, հարստահարման և կրոնափոխության մասին վկայություններ են:

Ա. Սաֆրաստյանը ծնվել է 1886 թ. սեպտեմբերի 13-ին Վանում: 17 տարեկանից (1904 թ.) աշխատել է Բաղեշի (Բիթլիս) բրիտանական հյուպատոսարանում որպես թարգմանիչ, իսկ 1907-1911 թթ. այնտեղ ստանձնել է փոխդեսպանի պաշտոնը: Նա շրջել է Բաղեշի, Վանի, Դիարբեքի կուսակալություններում, հավաքել հարուստ նյութեր հայ բնակչության ծանր վիճակի և հայկական կոտորածների վերաբերյալ:

Սույն փաստաթուղթը հայտնաբերել ենք Հայաստանի ազգային արխիվում (ֆ. 412, ց. 1, գ. 1860), որի՝ հրատարակության ներկայացվող հատվածների ընտրությունը կատարել ենք հաշվի առնելով դրանց առավել կարևոր և ընթերցանելի լինելը: Կատարել ենք ուղղագրական և կետադրական որոշ շտկումներ: Անձնանուններն ու տեղանունները դարձրել ենք մեծատառ, իսկ դրանց մի մասը՝ միատեսակ: Անտեսել ենք ապաթարցի նշանը:

Շնորհակալություն ենք հայտնում Գեղամ Բաղալյանին՝ տեղանունները վերծանելու հարցում մեզ օգնելու համար:

ՆԱԻՐԱ ԳԻՆՈՍՅԱՆ

¹ Տե՛ս **Երևանեան Գ.**, Պատմութիւն Չարսանձակի հայոց, Պէրոյթ, 1956, էջ 148-149:

² Տե՛ս **Կրիմսկի Ա.**, Մահմեդական աշխարհն ու նրա ապագան: Իսլամի անցեալը, մահմեդական ազգերի ժամանակակից վիճակը, նրանց մտաւոր ընդունակութիւնները եւ նրանց վերաբերմունքը դէպի եւրոպական քաղաքակրթութիւնը, Վաղարշապատ, 1906, էջ 105-106:

³ Տե՛ս **Ղազարյան Հ.**, Արևմտահայությունը ցեղասպանության նախօրյակին, Երևան, 2001, էջ 373:

Սղերդի և շրջակայ գաւառներու մէջ կատարուած հարստահարութեանց և մեր ազգայնոց կրած նեղութեանց մասին պիտի տեղեկագրեմ, որոնք զանազան ցեղապետներու, շէյխերու և կառավարական պաշտօնեաներու կողմէն ուղղակի կամ անուղղակի կատարուած կկատարուին այս 1-2 տարուան միջոցին: Հայերը 10-15 տարիներէ ի վեր դրացի թուրք ցեղապետներէն կրած նեղութեանց պատճառաւ իրենց տուն ու կալուածներն թողած զանազան կողմեր գաղթած են, իսկ մնացող հայերն ինքզինքնին ապրեցնելու համար զօրաւոր ցեղապետներու պաշտպանութեան ներքո ապաստանած են տարեկան տուրք մը վճարելով, իսկ չգաղթող և աղաներու չենթարկող հայերն արդէն սկիզբանէ անդի ցարդ հարստահարուած են:

Սահմանադրութենէն յետոյ զրկողութիւնն օրինական միջոցաւ կրկատարուի կառավարութեան ձեռք, մասնաւորապէս Ղարզանի և Պարուարի գավառական պաշտօնեայք առհասարակ քիւրտերու կողմնակցութեան զրկանք և ասելութիւն ցույց տուած են անհաշիվ փաստերէն յետագայ քանի մը փաստերը ցույց կուտան թէ՛ Հայոց իրաւունքն բռնաբարուած է, կաշառն դեռ մեծ դեր կը խաղայ և տակաւին անոնք հին բեժիմի ուղղութեամբ կընթանան:

Գաղթ. հայերը հաւատացած Սահմանադրութեան գոյութեանը՝ վերադառնալով կը դիմեն կառավարութեան իրենց աւերակներն վերաշինելու, իսկ կառավարութիւնը միշտ օրինական պատրուակով մը հայերուն ցույց կուտայ Ներքին Գործ. նախարարութեան արգելիչ հրամանը և թասարիֆի¹ իրավունքը և դատարանի դուռը:

Իրաւացի պատրուակներ

Որովհետև հայերն բացակայեր են և 10-յակ տարիներ քիւրտերն բնակած են սեփական կալուածներու մէջը և թասարիֆի իրաւունքն վաստկած են, բայց հարցնող չկայ թէ՛ ինչո՞ւ փախած են հայերը կամ հայերու ձեռքն եղած թափիի գոչանները² ինչո՞ւ տրուած են հայերուն, այսքան տարիներ հայերէն ինչո՞ւ ամլաք³ առնուած է և ինչ՞ իրավունքով հայոց ձեռքը գոչաններ ըլլալովն հանդերձ պետք է դիմեն դատարան, իսկ քիւրտին ձեռքը ոչ մի փաստաթուղթ ըլլալովն և տուրք չըտալովն ու աշար⁴ ցույց չտալովն և նոյնիսկ շատ մը քիւրտեր իրենց սեփականութեան ցույց տուած գիւղքը հազիւ 1-2 ամիսէ ի վեր ոտք դրած ըլլալովն, ինչո՞ւ քիւրտերուն իրավունք

¹ Թասարիֆ (թուրք.-tasarruf) – ունեցվածք, սեփականություն:

² Թափիի գոչան (թուրք.-tapu koçan) – անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի վկայական:

³ Ամլաք (թուրք.- emlak) – գույք:

⁴ Աշար (թուրք.- aşar) – հարկի, տուրքի տեսակ:

կըտրուի բնակել և վայելել մինչև որ հայերը իրենց դատը դատարանով վաստկեն, այն ալ 10-յակ տարիներ պիտի տևէ:

Ահա կառավարութեան այս ընթացքէն քաջալերուած նույն այս տարի 1-2 ամիս առաջ քիւրտեր գնացին իրենց ուզած գիւղերուն մէջը հիւղակներ շինեցին մի միայն իրաւունք վաստկելու, թերևս նոյնիսկ թափիի գայտերուն¹ մէջը անցուցին իբր իրենց սեփականութիւնը, քանի որ այսքան կողմնակցութեան պաշտօնէից մէջը, գուցէ այս ալ կարելի է գործադրուի հողային խնդիրներն իրաւունքով կատարուելու համար:

Ոմանք՝ կառավարութիւնէն քաջալերուած ցեղապետներն ալ որոնց պաշտպանութիւնը վայելելու համար հայերը տուրք մը տուածեն: Այդ տարին ալ կալուածոյ ...² անուն դնել կուզեն հայերու հողային կալուածներն իրենց սեփականացնելու դիրքութիւն մը տալու դիտումով, որպէսզի օրինականին համապատասխանէ իրենց ընթացքը, իսկ հարստհարութիւններուն և գողութիւններուն հաշիվը չսկայ, հարիրաւոր փաստերէն միայն քանի մը հատը պիտի գրեմ:

1. Ռաշտրթանցի հաճի Մուհամմետ Մոթէն անհաշիւ ոճիրներ գործած ներման արժանացաւ և ազատ է և Զիլանի շէյխը Ճէլալէտթինի փոխանորդն և գործակատարն ըլլալով յանուն շէյխին Հասսէ Սարգիսեանը որպէս թէ Զօգի կառավարական պաշտօնէից կաշառակեր անուանած ըլլալ և 10-12 ամիս բանտարկել տուավ, որը արդարացուց ինքզինքը, այն կատարեցավ անոր համար, որ Հասսէն կրհետապնդեր Գալըքի, Միլքանի, Տոլլանի, Շալմոյի և Գզրլանի հայերապատկան կալուածոց դատը շէյխ Ճէլալէտթինի դեմ, որոնք շէյխը կուզէ գրավել, իսկ Հասսէն մեծ ջանքով և ծախքով յուր դատը վաստկեցաւ, այնուհանդերձ կառավարութիւնը շէյխի սիրոյն՝ չուզէր հայոց հողերն հայոց յանձնել:

2. Օհան (Հազնըմըրցի) անուն հայ մը կէս ջրադաց սասունցի Պրաճօ անուն քիւրտի մը գրաւ դրած էր պարտքի փոխան, յետոյ հարստահարութեանց երեսէն ջրադացքը արուած է, յիշեալ քիւրտը Զիլանի շէյխին նուիրած է իւր բաժինը, իսկ շէյխը միւս բաժնետէր Պօղօսի հետ շինցուցած են ջրադացքը, և տուրքը Պօղօսի և Օհանի տղան Սարգիսի վրայ է, որոնք կըվճարեն կառավարութեան, իբր թէ շէյխն ալ տուրք կըվճարէ, կառավարութիւնը կուզէ ջրադացքին տէր ճանաչել շէյխը, որին ձեռքն է ջրադացքը, այդ առթիվ ալ Սարգիսը քանից դիմած է կառավարութեան և անլսելի մնացած է:

3. Հատհատք գիւղ քանի տարիներէ ի վեր քեօչեր Նասոյէ Մուհամատ Բասուլէ մնէ և ֆիլթէ Նասօ եկած բնակած են հայոց տները նախ հիւր յետոյ տիրացած են: Սահմանադրութենէն յետոյ քանիցս հայերն բողոքած են. և

¹ Թափիի գայտեր (թուրք.-tapu kaydı) – անշարժ գույքի սեփականության գրանցում:

² Բռն անընթեռնելի է:

իտարէն¹ որոշած է արտաքսել յիշյալ քեօշերները, ու Ղարգանի իշխանութիւնը չի գործադրեր:

6. Հաֆքցի Յարութիւն Օհանյանի եղբայրը սպանած են Ռաշքոթանցիք որով Յարութիւն գաղթած է և Պըրըքցի շէյխ Մահմուտը եկած ու բնակած է գիւղը, մինչև տասը տարի հողերը մշակած է, այն և վարձքը տուած է Յարութիւնի կողմէն նշանակուած փոխանորդ Սլէյմանէ Ապտոյին (Մասունցի Հարկամօ գիւղացի): Վկաներն են հաճի շէյխ Մահմուտ, հաճի Իսմայիլի տղան, Սուֆի Մըհամմետ Հազգոյի, Շաույէ ամօ, խնճքցի շէյխ Մուս Հաճիի տղան, Պըրըքցի Էմինի տղան Խալիլ, անցեալ տարի Յարութիւնը վերադառնալով հողերը իւր հօրմէն իւր վրայ փոխնցելու՝ այն շէյխ Մահմուտը վկայագիրը կնքած է, իսկ այսօր ելած է գրաւելու, և կառավարութիւնը կուզէ անտես ընել Յարութիւնի ձեռքի գտնուած բոլոր փաստաթղթերը և առնել արտերը Յարութիւնէն և տալ շէյխ Մահմուտին:

7. Միքայէլ Խաչատուրեան ռաշքոթանցիներէն հալածուած այս օրերը (սեպտ.-ին) վերադարձած է իւր գիւղը, բայց նազալցի հաճի Խալըս ու Մուհամատէ Նամօյ կուզեն գրաւել ու չեն թողար որ Միքայէլն գիւղին մերձենայ:

8. Ճաէյզ և Պարահ գիւղերու հայերը անորոշ ժամանակներէ ի վեր մեջն են թափին ու գոչանն իրենց ձեռքնէ, հաճի Նամոյի տղան իմս է՝ ըսելով՝ պիթիսցի շէյխ Մահմուտէ օժանդակութեամբ թափու ընել ուզեց, ոչ Ղարգանի մեջը և ոչ ի Պօլիս գայտը² չըլլալովն հանդերձ կառավարութիւնը հայոց անհաշիվ բողոքներուն չանսալով թափու³ ըրավ շէյխի վրայ, տեսնուեցանք գայմագամին⁴ հետը:

11. Ճեմարիպ Պլաթէ չաթօ աղայի հրացանակիր ...⁵ Ֆաթիէ քանի տներով գիւղը մտած ու կեսուն տիրացած է և հայոց կսէ. «Եթէ կառավարութեան դիմեք Ձեզ պիտի սպանեն» և հայերը չեն համարձակեր բողոքելու:

12. Մալաֆանցի Հոնո անուն հայմը երկու շէն տուն ու երկու տան տեղ. և պարտեզմը իր տան կից և արտմը, և աղի հանգի (ածումը), կալ ու կահ և կարասի) նուիրած է Ս. Կոնոնոցի Վանուց, յետոյ Ալէ Մուրօն կըգրավէ բոլորն:

14. Գասբարը ...⁶ աղայի լուծին չդիմանալով, իր կեանքէն վախնալով՝ փախալ Ճըման, թողուց չորս արտեր, մեկ հսկայ անտառ, չորս երկյարկ տներ, նա և տան մը տեղը, ասոնք գըրաւածէն Փալաս Խալըսի որդին և իր որդին Հասան 10-տարիէ ի վեր չի համարձակեր գիւղը գալ:

18. Շալմօ գիւղը հայաբնակ և հայոցն էր: Հաճի Մուհամմետի օգնութեամբը չոռաքանցի ցեղի քրտերն վնդեցին զհայերն և իրենք կըբնակին:

¹ Իտարէ (թուրք. - idare) – նշանակում է ղեկավարություն:

² Գայտը (թուրք. - Kayıt) – գրանցում:

³ Թափու (թուրք. - tapu) – անշարժ գույքի սեփականություն:

⁴ Գայմագամ (թուրք. - kaymakam) – գավառապետ:

⁵ Բառն անընթեռնելի է:

⁶ Անունն անընթեռնելի է:

19. Պեքէնտցի Պետրոս Կարապետեանի այգին կուզէ գրավիլ, որովհետև Պետրոս գաղթածէ կոտորածէն և վերադարձածին ալ թափին ըրած է: Բայց շէյի Ահմէտը կուզէ գրաւել, այն առարկութեամբ որ 10-տասն տարիէ ի վեր ձեռքն է և սշակած է (էջ 4):

22. Բոշրնտ գիւղի մեջ հաճի Մուհամմէտի տունը տարած են Ղազարը և բռնի մահուան սպառնալիքով իրմէն առած են կալուածքը:

24. Պալըքցի թաղեր գիւղէն Ֆաթանէ Թուռայ անուն քիւրտը Ս. Մարիամէ եկեղեցոյն արտը գրաւած է:

27. Ղարգանի ավերակ գյուղերն, հարստահարիչներու երեսէն

1. Շալմոզ աւերակ 1. Հրճրի տեղաւորուած են

2. Գըզըլայ // 2. Գանըշըրըք // //

3. Մելքան // 3. Թափի // //

4. Խըրայալքաքոյ // 4. Գանիգուլ // //

5. Գորըխ // 5. Հարֆագ // //

6. Աւիսկ // 6. Պաճըֆթ // //

7. Տալայ // 7. Ճելտաքան // //

8. Հաֆըք // 8. Մրերայ // //

9. Տրպէսան // 9. Բալնի // //

10. Մըլիայ // 10. Հսըթ // //

11. Մրճ // 11. Գանիսորըք // //

12. Կըրքարըք // 12. Հմտունայ // //

13. Կոլամասիայ // 13. Պինարին // //

14. Գոզպրագայ // 14. Սայտիք // //

15. Կրէ Հասան // 15. Տոլայ // // (էջ 5 շրջ.)

16. Կոլանայ //

17. Ճըմսարիայ //

18. Խանըք //

19. Խնդուք //

20. Սոլան //

21. Միլախըր //

22. Կունտըք Խասոյ // (էջ 5 շրջ.)

32. Տարի մը առաջ Գալըք գիւղի մոտ պանդուխտ հայ մը կսպանուի ոստիկանի մը ձեռք, այն ոստիկանը ապրելին ազատ արձակուեցավ, Ղարգանի մեջ 100-էն աւելի դատապարտուածներ կան, որոնք համարձակ կըշրջին (էջ 6):

36. Անհաշիվ գողութիւն և հարստահարութիւն տուողներէն շէյի ճելալթոտինի մարդը Թամոյէ Հնոն գնացած է Պարուրէն գիւղը չորս կով բերած, որոնց տերերը կառավարութեան միջոցաւ առին, և դարձեալ գնացած 50-ոչխար առաւ անոր համար, որ կառավարութեան դիմած էին (էջ 6):

52. Մըղընտցի Ասատուր Յովսէփյանէն բռնի տարուած է Ֆարիոյէ Բասդոյի կողմէն ձրի բեռ մը կըլկըլ ջրադացքը փոխադրելու շալակով, երբ չէ

կրցած ազատուիլ, վճռած է չը վերադառնալու համար գնալ. և Ասատուրն համակերպեր ու բեռը տարուած է մինչև գետի երիզը և հոն թողած ինքը եկած է գետը ու խեղդուած (էջ 7):

Պարուար

54. Խսպանոքայի 20-էն ավելի արտերն հարթուրնցիներն և սարհալցի քիւրտերն գրաւած են, իսկ հայերն կըվճարեն տուրքը, քանիցս կառավարութեան դիմած են և ապարդիւն մնացած են:

57. Պանիճանի մէջ 6-վեց արտեր առ գրաւել Շերիֆ աղայի տղայք Ահմետ և Համրտ աղաները, իսկ Յակէն իտարէին դիմած ու վերադարձած է, սկզբանէ անտի ամլաքը վճարած է, այնուամեննիւ յիշեալ երկու աղաներն գնացած են Պանիճան Յակէն ծեծած ու արտինքը կիսածեն:

59. Հալատի մէջն շէյխ Մուսը, Խիզանէն եկած Հայոց եկեղեցոյ աւերմանը պատճառ եղած է, և եկեղեցոյ քարերովն շինած է իւր տունը եկեղեցոյ քովիկը հայք՝ առ անի լոսած են:

60. Տալտքի եկեղեցոյն երեք արտերն Աթաֆցի քէնհան Սալիմ Մհամատ աղան, Հաճի Պահրամ գրաւած են (էջ 8 շրջ.):

61. Հաւելանց գիւղի եկեղեցոյ երեք արտերը և գիւղացոյ քանի մը արտերը Գոթաս աղան գրաւած է (էջ 8 շրջ.):

Շիրուան

62. Էրուն գաւառի Նեօբեկի տղայ միականի Ալնի բեկի թելադրութեամբ Գէնգեզ գիւղացի Հըսըն և եղբայրը Օսման և եղբոր որդի Շաքրոն 16 զինեալներով (7 օգոստ.) յարձակեցան Յարութիւն Տ. Պետրոսեանի (Միզեռքցի-Միտերս) բռնի տարածեն 40-կոտ աշնցան և բողոքած է անլսելի մնացածէ:

63. 1909-ին Հըսըն իւր արքանեակներով յարձակուածէ Միզիոյ եկեղեցոյն վրայ, և 100 ոսկոյ զգեստ և խաչ տարած է և եկեղեց. դուռը, շատ մը դիմումներէն յետոյ կառավարութիւնը հազիվ առած է յանձնածէ գիւղացոց:

64. Յարութիւն Դինցի հօր եղբայրը Սահակ Բաղիշէն վերադարձին Հըսընի կողմէն սպանուած է, նաև սպանուած է Բընբատ գիւղացի Մուլլայ, որոյ առիթիւ երեք տարի բանտ մնալէն յետոյ ազատ թողուած է և այժմ ժողովրդեան հոգին կհանէ (էջ 8 շրջ.):

66. 1909 թ. 20 սեպտ. Նօ Բեկի տղան Թիլի Բեկ Միզեռք-Միտերս, հայ գիւղը կերթայ, տուն երեք մարդ կըտանէ իւր տունը ձրի շինել տալու, այդ միջոցին Կանչոյի միակ որդին Դիտոյն այնչափ ծեծեց, որ հազիւ տասն օր ապրեցաւ ու մեռաւ:

Ղարգանի, Պարվարի և Շիրվանայ մասնաւորապէս կառավարման պաշտօնեայք առ հասարակ քիւրտերու կողմնակցութիւն զրկանք և ստելութիւն ցույց տուած են փաստերն ալ ցույց կուտան թէ Հայոց իրաւունքը բռնա-

բարուած է, կաշառը մեծ դեր կը խաղայ և տակաւին հին ռեժիմի դրութեամբ կընթանան:

Ուստի այս բոլորնի վրայ Ձեր ուշադրութիւնը հրավիրելով կը խնդրուի որ բարեհաճիք դիմել ուր որ անկէ և տնօրինել ու կարգադրել տալ ինչ որ կարելի է ազգին ու երկրին անդորրութեան ու բարուքման համար:

1 Դեկտ. 1910

Սդերդ

Наира Гиносян – Жалобы-прошения жителей Схерда и близлежащих деревень на насилие и бесчинства со стороны курдских шейхов и беков

Аршак Сафрастян родился 13 сентября 1886 г. в Ване. В возрасте 17 лет он поступил на службу в Бахеш (Битлис) в британское консульство в качестве переводчика, а с 1907 по 1911 гг. там же был назначен на должность вице-посла. Он обошел Битлисский, Ванский, Диарбекирский вилайеты и собрал сведения о тяжелом положении армянского населения и армянских погромах. В данной публикации приводятся жалобы жителей Схерда и близлежащих деревень и просьба о принятии мер и защите их от бесконечного насилия и бесчинств курдов (грабежи, убийства, захват имущества). Во второй половине XIX в. османские власти целенаправленно заселяли армянские земли курдами и другими мусульманскими племенами. В результате данной политики численность армянского населения этих районов резко уменьшилась. Армяне подвергались насилию со стороны курдов и, оставляя свои владения, массово мигрировали в разных направлениях. Те армяне, которые оставались и не мигрировали, в целях сохранения жизни платили большие налоги, те же, которые не платили налогов и не подчинялись, были обречены на гибель.

Naira Ginosyan – Complaints and Petitions of the Armenian Residents of Sgherdi and Nearby Villages Concerning Persecutions from the Side of Kurdish Chieftains and Sheikhs

Arshak Safrastian was born on September 13, 1886 in Van. In 1904, at the age of 17, he joined the service in Baksh (Bitlis) as a translator in British Consulate and from 1907 to 1911 was appointed to the post of Vice-Ambassador. He bypassed the provinces of Bitlis, Van, Diarbekir and collected information about the unbearable conditions of Armenians and Armenian pogroms and massacres. Complaints of the Sgherdi people and nearby villages are presented in this publication, as well as their requests addressed to A. Safrastian to take any measure and defend them from endless violence and excesses of the Kurds (robbery, murder, seizure of property). In the second half of 19th century, the Ottoman authorities persistently populated Armenian lands with Kurds and other Muslim tribes. This policy led to a strong decrease of Armenian population in these regions. Being subjected to violence by the Kurds, Armenians were urged to leave their properties and homes and take the path of massive migration to different directions. Those Armenians who stayed paid high taxes for the safety of their lives, and those who did not pay were condemned to death.